

Srednja Posavina – Prema integriranom upravljanju porječjem

Skratica projekta: IBM

LIFE05 TCY/CRO/000111

1. siječnja 2006. – 31.prosinca 2008.

Park prirode Lonjsko polje – Živući krajobraz i nizinski poplavni ekosustav Srednje Posavine

Park prirode Lonjsko polje je jedinstven živući krajobraz i poplavni ekosustav. Park je danas jedino područje koje izvorno predstavlja razdoblje između 15. i 19. stoljeća koje je obilježeno od pokušaja obrane Europe protiv Osmana kada je stari hrvatski teritorij koji je graničio s Osmanskim carstvom od strane Habsburške monarhije i Hrvatskog Bana političko-vojno pretvoren u Granicu (Militärgrenze), jedinstvena organizacija graničnog područja i cordon sanitaire koja se temeljila na stanovništvu i prirodnim preprekama.

Područje obuhvaća jedini živući srednjovjekovni sustav pašarenja sa izvornim pasmina svinja, konja i krava, tada tipičan za porječja Srednje Europe, a da je u ovakvom cjelovitom obliku održavan od strane lokalnog stanovništva.

Lonjsko polje je izvanredan primjer čovjekove prilagodbe poplavama što se reflektira u tradicijskoj drvenoj arhitekturi, prostornoj organizaciji, obliku krajobraza, u tradicionalnom korištenju zemljišta i u uzgoju izvornih pasmina koji se na jedinstven način koristi prirodnim ponašanjem pasmina svinja i konja.

Ekološki procesi koji su izazvani tradicionalnim korištenjem zemljišta i dinamikom poplavljivanja, stvorili su jedinstven mozaik doprirodnih i prirodnih staništa koja čini ovo područje najcjelovitijim integralnim poplavnim područjem u srednjem dijelu porječja, i to u cijeloj biogeografskoj provinciji. Poplavne nizinske šume su dio najvećeg očuvanog kompleksa takvih sastojina hrasta lužnjaka i poljskoga jasena u svijetu, važne za razumijevanje povijesti i evolucije genera *Quercus* i *Fraxinus*. Tradicionalni sustav korištenja zemljišta uzrokuje nastanak vlažnih travnjačkih i vodenih staništa. Na području parka bijela roda ima najveću prosječnu uspješnost gnježdenja ikada zabilježenu u znanstvenoj literaturi. Područje predstavlja izvanredni primjer korištenja staništa za nekoliko globalno ugroženih vrsta kao što su žličarka i kosac. Također je primjer za in-situ očuvanje ugroženih izvornih pasmina jer predstavlja mjesto nastanka čak za dvije pasmine: Turopoljsku svinju i Posavskoga konja. Za još dvije pasmine je to preostali dio bivšeg uzgojnog područja. Posavski konj je već bio na popisu izumrlih pasmina.

Cilj ovog projekta je bio razvijati i poboljšati pristup «mudrog iskorištavanja» i integriranog upravljanja poriječjem kako ih zagovara Ramsarska konvencija, i to na razini parka prirode Lonjsko polje i Srednje Posavine na način da (1) se razvijaju konzultativni procesi i odgovarajuće strukture koje uključuju dionike iz područja zaštite prirode, iskorištavanja i upravljanja vodenim resursima u primjenu nestrukturalnih načina obrane od poplava iskoristeći prednosti prirodnih funkcija vlažnih staništa koja bi poduprla ili zamjenila postojeću infrastrukturu sustava obrane od poplava, (2) se razvija planiranje upravljanja za park prirode Lonjsko polje sukladno Zakonu o zaštiti prirode i okvirnim preporkama Ramsarske konvencije za upravljanje vlažnim staništima od međunarodnog značaja uzimajući u obzir procese upravljanja na višoj razini Srednje Posavine kao i interakciju tih procesa prepoznavajući i uvažavajući u potpunosti ulogu vlažnih staništa u dokumentima višeg planiranja i upravljanja, (3) se pruži potpora i odgovarajuće mjere tradicionalnom sustavu korištenja zemljišta za dobrobit lokalnog stanovništva, (4) se za park prirode Lonjsko polje i susjedno područje uspostavi održiv sustav posjećivanja koji se temelji na regionalnom masterplanu za turizam izrađenom od strane DEG-TDCC, (5) se poboljšava znanje i sposobnosti osoblja službe nadzora hrvatskih zaštićenih područja i zaštićenih područja u Posavini, i to u područjima osnove ekologije, komunikacije, interpretacije i praćenje stanja prirode.

Prema integriranom upravljanju Srednjom Posavinom – povezivanje direktive o staništima i direktive o vodama

Kao riječno poplavno-močvarno područje koje se nalazi u srednjem dijelu velike rijeke, park prirode Lonjsko polje se mora sagledati u širem kontekstu. Uspostava odgovarajućih struktura i tehnika integriranog upravljanja ne smije biti ograničena na samo zaštićeno područje. Naročito u pogledu očuvanja integriteta ekosustava i ekoloških ključnih procesa potrebno je povezivati zaštićeno područje s područjem izvan granica parka. Stoga, uprava parka je osnovala suradničko vijeće kao odgovarajuću strukturu integriranog upravljanja ne samo za park, već i za Srednju Posavinu na razini srednjeg porječja. To je učinjeno iz razloga što srednji dio porječja obuhvaća gotovo sve preostale inundacijske prostore i stoga ima ključnu ulogu u sustavu obrane od poplava koji se temelje na takvim retencijama. Može se reći da je područje Srednje Posavine od strateškog značenja za integritet prirodne i kulturne baštine parka, ekološki ključni proces poplavljivanja, sustav obrane od poplava i za ključni kulturni proces prilagodbe poplavljivanju.

Druga sjednica suradničkog vijeća za Srednju Posavinu - s višim savjetnikom za Europu tajnistva Ramsarske konvencije, g. Tobias Salathe, i pomoćnikom ministra, g. Zoranom Šikićem

Kako je ovaj projektni zadatak bio povezan s višom političkom razinom i s područjem koje nije pod neposrednom ingerencijom uprave parka, bio je potreban veliki napor kako bi se uvjerili da pristupaju inicijativi. Ti su napori u konačnici rezultirali s konstituirajućom

sjednicom Suradničkog Vijeća za Srednju Posavinu koja se simbolično dogodila u sjedištu Hrvatskih voda prilikom Svjetskog dana zaštite vlažnih staništa 2007. godine. Trenutno, vijeće ima 46 člana i bavi se pronalaženjem više integriranog upravljanja, te pokušava uskladiti strategije korištenja zemljišta i voda. Vijeće se sastoji od predstavnika strateških dionika kao što su ministarstva, direkcije, agencije, središnje organizacije i – s Međunarodnom komisijom za Savu – međunarodnim organizacijama.

Ramsarska konvencija je podržala ovakav pristup koji je u skladu s politikom konvencije, prije svega s rezolucijom IX.1 annex Ci o takozvanom «Critical Path» pristupu. Više savjetnik za Europu tajništva Ramsarske konvencije, g. Tobias Salathe, pristustvovao je drugom sastanku suradničkog vijeća zajedno s pomoćnikom ministra, g. Zoranom Šikićem, kada je javnosti predstavljen hrvatski prijevod konvencijinog priručnika 4. o integriranom upravljanju poriječjem objavljen u dvojezičnom biltenu parka prirode Lonjsko polje. Iskustva prikupljena kroz projekt LIFE su predstavljena Ramsarskoj zajednici prilikom održavanja 6. europskog sastanka Ramsarske konvencije u Stockholm u svibnju 2008. godine kada je voditelj projekta, g. Goran Gugić, predsjedao radnom grupom Vlažna staništa u porječjima i upravljanje njima.

Kao vrlo uspješan alat za postizanje više svijesti među članovima vijeća o potrebi integriranog upravljanja poriječjem pokazalo se studijsko putovanje u Nizozemsku, koje je organizirano u lipnju 2007. godine u suradnji s nizozemskim RIZA (Zavod za upravljanje unutarnim vodama i pročišćavanje otpadnih voda) i Upravom za vode Zuiderzeeland.

Pogled na jezero Ajselmer – članovi suradničkog vijeća za Srednju Posavinu

Svakako se može reći da su uspostavom Suradničkog vijeća za Srednju Posavinu kao prvom strukturu integriranog upravljanja postignuti rezultati koji su objavljeni u dvojezičnom

biltenu parka prirode Lonjsko polje pod nazivom «Program integriranog upravljanja Srednjom Posavinom»: za vrijeme trajanja projekta oko 9.400 ha poplavnoga područja Srednje Posavine je zaštićeno kao značajni krajobraz Odransko polje a za dodatna 24.000 ha na desnoj obali Save je pokrenut postupak zaštite. Cijelo područje je postalo dio nacionalne ekološke mreže, te je predloženo kao dio buduće ekološke mreže NATURA 2000.

U skladu s time sustav obrane od poplava kako je bio izvorno planiran 1972. godine sa objektima a značajnim promjenama u ekosustavu sada je izmjenjen temeljem studije utjecaja na okoliš. Može se reći da će izmjenjeno i dopunjeno rješenje sustava obrane od poplava Srednjeg Posavlja zadržati sav zatečen inundacijski prostor, te će time osigurati integritet ekosustava riječnih poplavnih staništa.

Plan upravljanja za park prirode Lonjsko polje

Iako je izrada plana upravljanja za park prirode Lonjsko polje shvaćena kao proces sudjelovanje svih dionika, bitno je bilo da se plan temelji na dvije ključne informacije: s jedne strane je bilo važno utvrditi autentičnost kulturnog krajobraza pomoću usporedbe povijesnih karata iz druge polovice 18. stoljeća s današnjim stanjem. S druge strane nije bilo informacija o staništima, posebice u svezi s direktivom o staništima Europske Unije. Rezultati poredbene analize o autentičnosti krajobraza su neposredno uključeni u nominaciju parka prirode Lonjsko polje za upis u popis dobara svjetske baštine koja je predana u siječnju 2008. godine. U okviru aktivnosti kartiranja staništa uprava parka je mogla poboljšati svoju kartografsku bazu, ne samo za kartu staništa u mjerilu 1:25000 već i za osnovnu kartu u mjerilu 1:5000, vegetacijsku kartu u mjerilu 1:50000, satelitske snimke LANDSAT iz 2000. i ASTER iz 2004. i digitalni ortofoto u mjerilu 1:25000. Gotovo cijelo područje parka je kartirano u samo 11 terenskih dana za vrijeme radionice nakon izvrsno pripremljene predanalize satelitskih snimaka. Osoblje iz stručnih službi drugih hrvatskih nacionalnih parkova i parkova prirode sudjelovalo je na radionici o kartiranju staništa u srpnju 2006. s 16 sudionika, te na radionici o upravljanju staništima u lipnju/sprnju 2007. s 22 sudionika. Činjenica da je 60% više od izvorno planiranog broja sudionika sudjelovalo ukazuje na veliki interes profesionalnih djelatnika zaštite prirode.

Rezultati su objavljeni u Priručniku za kartiranje i upravljanje staništima u Parku prirode Lonjsko polje isključivo na hrvatskom jeziku iz razloga što je ova publikacija uglavnom namjenjena korisnicima u parku prirode Lonjsko polje i drugim riječnim staništima u Hrvatskoj.

Sada uprava parka ima jasnu sliku o staništima na području parka zbog čega i valja spomenuti da iza ove publikacije стоји proces razjašnjenja klasificiranja staništa s obzirom na Nacionalnu klasifikaciju staništa i aneks direktive o staništima Europske Unije. Treba nadodati i to da je na području parka utvrđeno čak 9 stanišnih tipova iz aneksa direktive o staništima Europske Unije.

Cijela ova projektna aktivnost nije završila samo izradom nacrtta plana upravljanja za park prirode Lonjsko polje spremnog za javni uvid, već je plan usvojen dana 15. prosinca 2008. godine, kada je stupio na snagu. Stoga, planiranje za 2009. godinu se već temelji na odredbama akcijskih planova plan upravljanja.

510 km² u 11 dana – kartiranje staništa u parku prirode Lonjsko polje

Očuvanje tradicionalnog sustava korištenja zemljišta Posavine

Očuvanje tradicionalnog sustava korištenja zemljišta Posavine koji predstavlja jedan od ekoloških ključnih procesa u parku prirode Lonjsko polje uveliko ovisi ovisi u velikom o zajedničkoj viziji svih dionika, a iskustva prikupljena u vezi s time mogu se ovako sažeti: dobivanje vizije je jedan od najvažnijih koraka u zaštiti prirode. Uprava parka može imati vlastitu viziju na početku toga procesa, ali ta vizija ne smije biti završna. Ključno je razumjeti da će proces pronalaženja konsenzusa među dionicima završiti sa zajedničkom vizijom. Dakle, pronalaženje vizije je dugotrajni i kontroverzni proces koji zahtjeva od zaštite prirode kao i od dionika da uče stručni jezik drugih, da preispitaju svoja stajališta i da razumiju stajališta drugih. Na početku procesa je potrebno održati okrugle stolove sa svakim dionikom posebno. No, kasnije se uspostavi suradničko vijeće za park prirode Lonjsko polje u kojem dionici mogu surađivati. Ta se suradnja mora nastaviti na terenu. Kada pronalaženje vizije postane točnije i preciznije suradničko vijeće se razdjeluje na radne grupe koje će se sa svojim postignutim rezultatima obratiti vijeću. Rad vijeća osnovana za područje parka je trenutno usmjeren prema rješavanju sukoba među korisnicima na terenu, te stoga se sastoji od predstavnika operativnih dionika kao što su korisnici, lokalna samouprava, poduzeća, turističke zajednice i znanstvenici. No, ova aktivnosti se mora sagledati i u kontekstu druge projektne aktivnosti izrade plana upravljanja za park prirode Lonjsko polje.

Također se može reći da je zajednička suradnja na terenu alat prvog izbora. On jača suradnju između zaštite prirode i dionika i povećava spremnost primjenjivanja uvjeta zaštite prirode i izvan zaštićenog područja. JU PP Lonjsko polje ima vrlo pozitivno iskustvo s takvim pristupom. Suradnja na terenu se povećavala iz godine u godinu za vrijeme trajanja projekta. To vrijedi i u pogledu suradnje s novo osnovanim županijskim ustanovama za upravljanje zaštitćenim vrijednostima sisacko-moslavačke, zagrebačke i brodsko-posavske županije, koje mogu neposredno u značajnim krajobrazima koristiti iskustva uprave parka u upravljanju posebice sustavom pašarenja.

Stečena iskustva objavljena su u knjizi na engleskom jeziku «Managing Sustainability in Conditions of Change and Unpredictability» [Upravljanje održivošću pod uvjetima promjena i nepredvidljivosti]. Knjiga obrađuje ključne probleme upravljanja šumama, pašnjacima i ugroženim izvornim pasminama, poplavnim područjem i sustavom obrane od poplava kao i ključnim kulturnim procesom.

U pogledu održavanja pašnjачkih površina se mora navesti kako je uprava parka uspješno ispitala korištenje ugrožene pasmine slavonsko-srijemskog podolca u suzbijanju pridošlice *Amorpha fruticosa*, grmlje koje ugrožava vlažne travnjačka staništa parka prirode Lonjsko polje. Ukupno 175 ha (od 120 ha planirano) pašnjачkih površina je obnovljeno, a stado u vlasništvu uprave broji sada 66 grla, što je prirast od 235% od početka projekta.

Slavonsko-srijemski podolac na poslu - smanjivanje pojave pridošlice cvitinjače *Amorpha fruticosa* je važan zadatak upravljanja u obnovi vlažnih pašnjaka

Uspostava sustava posjećivanja

Park prirode Lonjsko polje je zaštićeno područje u Hrvatskoj koje je za vrijeme trajanja projekta zabilježila najveći porast broja posjetitelja u postotcima. Provedba ovog projektnog zadatka se dakle dogodila u pravo vrijeme jer se odnosi na uspostavu sustava posjećivanja uključujući infrastrukturu, interpretaciju i edukaciju stanovništva parka. Naime, strateški cilj upravljanja sadrži i obvezu održavanja živućeg krajobraza uključujući tradicionalni sustav korištenja zemljišta kao i stvaranja dobrobita lokalnog stanovništva.

Lokalni vodiči – međugeneracijski transfer znanja.

Stoga, 20 lokalnih stanovnika je prošlo izobrazbu u interpretaciji, komunikaciji, osnovama ekologije i praćenju stanja prirode, od kojih je 7 radilo kao sezonski djelatnici za vrijeme trajanja projekta. Čak dvoje su stekli status stalno zaposlenih u upravi parka. Činjenica da je uprava parka educirala duplo od izvorno planiranog govori o velikom interesu među lokalnom stanovništvu kao i o uspješnosti ove aktivnosti. Stoga, uprava parka planira nastaviti sa ovom aktivnošću i nakon isteka projekta. Cilj je stvaranje fonda educiranih lokalnih ljudi koji se mogu aktivno uključivati u sustav posjećivanja parka prirode. Druga aktivnost cilja u istom smjeru: uprava parka je izradila program Mladi Nadzornik za školsku djecu. Iako je veliki interes od strane škola i izvan područja parka, uprava je ipak odlučila da se u ovom slučaju dala prednost osnovnim školama Jasenovac i Topolovac-Budaševo koje djeluju na području parka. 28 mladih nadzornika je prošlo desetodnevni kamp u sjedištu uprave parka – što je 180 % od izvorno planiranog. Mladi nadzornici od tada su uključeni u aktivnosti uprave parka.

Zbog vrlo pozitivnog odjeka među djecom i roditeljima uprava će ponuditi ovaj program i u 2009. godini.

Mladi nadzornici – uvijek spremni za nove aktivnosti u parku!

Dodatno, projekt LIFE je omogućio upravi parka da uspostavi prvi sustav staza i biciklističkih ruta. Staze su uređene kod »žarišta« turističkog posjeta u europskom selu roda Čigoć i u selu graditeljske baštine u Krapju kao i na ulazima u samo polje. Sustav je nadopunjjen sa ukupno 30 interpretacijskih tabli o kulturnoj i prirodnoj baštini parka. Biciklističke rute su povezane s okolnim područjem i na njih treba gledati na način da su alat integriranja turističke ponude cijele regije jer su uključene turističke zajednice na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini. 6 biciklističkih ruta i 2 interpretacijske staze su opisane u dvojezičnom (hrvatski/engleski) vodiču. Valja spomenuti da su uspostavljene biciklističke rute značajno premašili planiranu dužinu: umjesto 2 rute ima ih 6 ukupne dužine od čak 310 km. To je važno i zbog toga što uprava parka promovira alternativne oblike prijevoza u parku. Iako biciklizam nije bio rasporstranjen u Hrvatskoj do prije par godina, sada postaje sve popularniji.

Kako jedna staza nosi naziv »Staza graničara« čim se željelo istaknuti povijesnu poviju Granice kao granično područje između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, odlučeno je da se sve osmatračnice u parku grade po uzoru na graničarski čardak. Međutim, izgradnja takvog objekta je bila značajno skuplja od planiranog, što je rezultiralo izgradnji samo jednog čardaka pokraj ornitološkog rezervata Krapje đol. Izgradnja drugog se planira za 2009. godinu, pošto je prvo izgrađeni postao atrakcija među posjetiteljima, posebice promatračima ptica.

Izobrazba nadzornika

JU PP Lonjsko polje je tragač u izobrazbi nadzornika zaštićenih područja Hrvatske kada je uprava parka izradila priručnik za nadzornike i vodiče u okviru svog prvog projekta LIFE00 TCY/CRO/000076. Priručnik obrađuje «srž» nadzorničke djelatnosti iz područja osnove ekologije, komunikacije, interpretacije i praćenja stanja prirode, te je prihvaćen od strane Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu prirode, kao pripremni materijal za stručni ispit nadzornika. Naime, za vrijeme trajanja projekta nadležno državno tijelo je prvi put u povijesti službene zaštite prirode Hrvatske detaljnije reguliralo izobrazbu nadzornika u zaštiti prirode. Ukupno 34 nadzornika iz nacionalnih parkova, parkova prirode i županijskih ustanova iz cijele Hrvatske je sudjelovalo na četverodnevnom tečaju u sjedištu uprave parka. U drugom trodnevnom dijelu na terenu, kada su sudionici bili raspoređeni u četiri regionalne grupe, svaki je nadzornik svojim kolegama u «svome» zaštićenom području predstavio interpretacijsku šetnju.

Interpretacija je ključna sposobnost nadzornika – vježba u parku prirode Papuk.

Povezivanje projekta

Treba napomenuti da se ovaj projekt povezivao s drugim projektima, prije svega s projektom LIFE06 TCY/INT/000246 Biodiversity of the Sava River Basin Floodplains Svjetske Unije za zaštitu prirode (IUCN). Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja provodi dva pilot-projekta vezana uz politiku Europske Unije: izrada agro-okolišne sheme za travnjaka

staništa u parku prirode Lonjsko polje, te osnivanje i rad Lokalne Akcijske Grupe (LAG) u okviru LEADER-programa. U 2008. godini proveden je projekt prekogranične suradnje glede održivog razvoja turizma koji je financirala njemačka Savezna Agencija za zaštitu okoliša a proveo dwif iz Minhena. Projekt je obuhvatilo zaštićena područja duž rijeke Une i Save.

Prvi pregled nove osmatračnice – graničarskog čardaka od strane mladih nadzornika.